

УДК 81 23 : 371.3 : 61 – 057. 875

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ МЕТОДИКИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

І. О. Черних

У статті проаналізовано проблему мовленнєвого розвитку майбутніх лікарів та з'ясовано залежність створення ефективної методики розвитку мовленнєвих умінь і навичок студентів-медиків від розуміння суті процесів оволодіння мовленням, зокрема процесів сприймання мовленнєвих висловлювань. Виділено та охарактеризовано основні етапи сприймання мовленнєвих висловлювань у професійних ситуаціях спілкування лікарів.

Ключові слова: майбутні лікарі, розвиток мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєва діяльність, процес сприймання мовленнєвих висловлювань.

Сучасна вища освіта орієнтується на всебічний розвиток мовлення студентів, зміцнення їхніх мовленнєвих навичок та вдосконалення вмінь правильно й виразно передавати свої думки, посилення зв'язку змісту навчання студентів із їхньою майбутньою професійною діяльністю.

Високого рівня володіння мовленнєвими вміннями й навичками вимагає й професія лікаря. Дослідники медичної етики А. Орлов, О. Грандо, П. Назар, Ю. Віленський наголошують на особливості ролі слова в професійній діяльності лікаря. Успіх лікування залежить не тільки від професійних умінь поставити правильний діагноз і призначити ефективне лікування. Лікар повинен уміти спілкуватися з хворим, урахувуючи його важкий стан і емоційне напруження. Ще з глибокої давнини мистецтву бесіди та таланту цілющого слова лікаря надавали великого значення. Сила словесного переконання інколи не може зрівнятися з дією навіть найефективніших медикаментозних засобів [1].

Одним із завдань вищих медичних навчальних закладів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) крім удосконалення умінь правильного письма та оформлення ділової документації є формування умінь і навичок правильно будувати та сприймати висловлювання в професійних ситуаціях спілкування, використовувати

фахову термінологію, виступати перед аудиторією, володіти культурою професійного мовлення.

Реалізація названих завдань залежить від розуміння суті процесів мовлення як діяльності, зокрема процесів сприймання мовлення, що мають стати основою у вирішенні питань про шляхи й закономірності розвитку мовлення студентів медичного ВНЗ. *Метою статті* стало визначення етапів сприймання висловлювань у професійній діяльності лікарів для розуміння суті процесів оволодіння мовленням майбутніми лікарями.

Мовленнєву діяльність у психології розглядають Л. Виготський, І. Гальперін, О. Гойхман, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, А. Лурія, А. Маркова, І. Синиця, О. Шахнарович та інші. Мовленнєва діяльність – це „процес використання мови для спілкування під час будь-якої іншої діяльності” [5, с. 27-28]; „мовленнєва діяльність являє собою процес активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та обумовленого ситуацією спілкування взаємодії людей між собою” [2, с. 28-29].

Д. Слобін, Дж. Грін уважають, що порівняно з породженням мовлення процес сприймання мовленнєвого висловлювання постає ніби в дзеркальному відображенні. Процес сприймання мовленнєвого висловлювання розглядали І. Зимня, В. Зінченко, О. Леонтєв, А. Лурія, Л. Чистович та інші. Л. Цветкова трактує його як процес розпізнавання (виділення та впізнавання) знаків мови, виділення структурних компонентів мовлення [7]. Ч. Осгуд називає цей процес декодуванням сигналу, який може відбутися на основі єдиного коду (мови) [8].

Г. Іваницька визначає в моделі сприймання мовлення такі етапи: орієнтування в ситуації спілкування – усвідомлення та фіксація загальної структури та плану тексту, що сприймається, – усвідомлення деталей змісту, особливостей мовного оформлення висловлювання, створення власної уяви про адресанта мовлення – перевірка результатів сприймання [3, с. 13]. Така модель відображає чіткий перехід від орієнтування в ситуації спілкування до усвідомлення загальної структури тексту, передбачає усвідомлення деталей змісту, особливостей мовного оформлення, контроль результатів сприймання.

Процес сприймання мовленнєвого висловлювання починає діяти з *орієнтування* в ситуації спілкування. На цьому етапі відбувається отримання даних про адресата (автора) висловлювання, створення загальної уяви про можливий зміст (при слуханні – на основі його теми,

при читанні – на основі ознайомлення із заголовком, обсягом написаного тексту).

Психологи, зокрема Л. Виготський, надають великого значення саме етапу попереднього цілісного сприймання мовлення. На цьому етапі починаються активні пошуки загальної головної думки висловлювання, сутність якої починає усвідомлюватися на емоційному рівні, а потім загальний зміст за необхідністю вербалізується у вигляді суджень. Це відбувається в процесі виділення та усвідомлення значущих елементів мовленнєвого висловлювання, співвіднесення цих значень з реальною ситуацією спілкування, з певним об'єктом дійсності. На цій основі відбувається згортання мовленнєвого твору, у результаті чого виявляється спочатку „змістовий згусток текстового фрагмента” (М. Жинкін), а потім задум твору в цілому [4, с. 77].

Студенти не завжди правильно можуть прогнозувати інформацію, про яку буде йтися в письмовому тексті або в усному мовленні. Вони не вміють виділяти значущі елементи майбутнього висловлювання та співвідносити їх з реальною ситуацією спілкування. Викладач має навчити студентів-медиків орієнтуватися в ситуації спілкування, загальному змісті майбутнього мовлення, його темі та головній думці.

На етапі *осмислення* відбувається визначення й фіксація в пам'яті чи на папері загальної структури та плану висловлювання. При безпосередньому сприйманні мовлення встановлюються змістові зв'язки та відношення між ланками тексту. На основі синтезу та узагальнень отриманих результатів визначається зміст сприйнятого мовлення. Мовлення сприймається не частинами, а безперервно, сприймання наступних компонентів накладається на аналіз і розуміння попередніх частин. Це початкове цілісне сприймання дає слухачу або читачу загальне орієнтування: він усвідомлює, якою мовою проголошено мовлення, про що говорить автор – тема, підтема, мікротема, зв'язки теми з іншими темами, до кого звернене мовлення. Визначивши зміст сприйнятого мовлення, адресат чітко уявляє його структуру та план, композицію, жанр, стиль.

Під час сприймання усного чи писемного матеріалу студенти майже не визначають структуру та план висловлювання. Це призводить до втрати певної частини інформації, яку їм необхідно засвоїти.

Наступний етап сприймання мовленнєвого висловлювання – *осмислення деталей змісту*. Він виявляється у виділенні та фіксації найбільш значущих елементів, особливостей мовного оформлення,

створення власного уявлення про адресанта мовлення. Упізнавання фонетичних слів (їх розуміння) поєднується з їх виділенням. Навіть одне відразу розтлумачене слово сприяє розумінню всієї фрази або її відрізка. Фонетичні слова, виокремлені зі сприйнятого мовленнєвого потоку, упізнаються за допомогою еталонів, що зберігаються в пам'яті, – це і є розуміння значення слів. Слухач або читач розуміє значення слова, а далі – зміст цілих груп слів, речень, тексту. Як уважає М. Львов, процес розуміння слів не механічний, значення слова стає зрозумілим у контексті [6, с. 87-88].

Усвідомлення граматичних зв'язків між словами в реченні відбувається в коді на основі мовного чуття – глибинних, внутрішніх, неусвідомлюваних узагальнень, що формуються в ранньому дитинстві, удосконалюються протягом життя та лежать в основі мовленнєвих процесів: вибору слів, їх сполучення, утворення словоформ, побудови речень.

Перевірка результатів сприймання здійснюється відповідно до мети та завдань, поставлених на етапі орієнтування. Контроль результатів сприймання здійснюється шляхом мисленнєвого сприймання або шляхом переказу змісту прослуханого (прочитаного) висловлювання. Для ефективного здійснення етапу перевірки результатів сприймання мовлення треба навчитися переказувати його зміст і зіставляти з початковою метою та завданням сприймання.

На основі розглянутих етапів сприймання мовленнєвого висловлювання окреслимо їх у професійній мовленнєвій діяльності лікарів:

I – *орієнтування* – орієнтування в ситуації спілкування, загальному змісті висловлювання, його темі та головній думці;

II – *осмислення* – визначення структури висловлювання, його плану, композиції, жанру, стилю;

III – *осмислення деталей змісту* – розуміння значення слів, визначення ключових слів у висловлюванні;

IV – *перевірка результатів сприймання* – переказ змісту, зіставлення з початковою метою та завданням сприймання.

Розглянуті та окреслені етапи сприймання мовленнєвого висловлювання демонструють послідовність мовленнєвих дій мовця під час сприймання висловлювань, зокрема у професійному спілкуванні лікарів. Таким чином, визначені етапи спрямовують викладачів на урахування цих психологічних чинників під час створення методики

розвитку мовленнєвих умінь і навичок майбутніх медиків на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). Такий підхід дає змогу ефективно навчати студентів будувати та сприймати висловлювання в професійних ситуаціях спілкування, використовувати фахову термінологію, виступати перед аудиторією, володіти культурою професійного мовлення.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні системи вправ і завдань для вдосконалення комплексу вмінь і навичок сприймання висловлювань у професійній діяльності лікарів.

Література

1. Грандо А. А. Врачебная этика : пособие / А. А. Грандо, С. А. Грандо. – Киев : РИА „Триумф”, 1994. – 256 с.
2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке : кн. для учителя / И. А. Зимняя. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1984. – 160 с.
3. Иваницкая Г. М. Уроки развития связной речи : пособие для учителя / Г. М. Иваницкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Рад. шк., 1990. – 224 с.
4. Ипполитова Н. А. Русский язык и культура речи : учебник / Н. А. Ипполитова, О. Ю. Князева, М. Р. Савова ; под ред. Н. А. Ипполитовой. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 440 с.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Львов М. Р. Основы теории речи : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / М. Р. Львов. – М. : Издат. центр „Академия”, 2000. – 248 с.
7. Цветкова Л. С. Нейропсихологическая реабилитация больных. Речь и интеллектуальная деятельность / Л. С. Цветкова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 328 с.
8. Osqood C. E. On understanding and creating sentences / C. E. Osqood // American Psychologist. – 1963. – V. 18. – № 12.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ РЕЧЕВЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ КАК ОСНОВА СОЗДАНИЯ МЕТОДИКИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

И. А. Черных

В статье проанализирована проблема речевого развития будущих врачей и выяснена зависимость создания эффективной методики развития речевых умений и навыков студентов-медиков от понимания сути процессов овладения речью, в частности процессов восприятия речевых высказываний. Выделены и охарактеризованы основные этапы восприятия речевых высказываний в профессиональных ситуациях общения врачей.

Ключевые слова: будущие врачи, развитие речевых умений и навыков, речевая деятельность, процесс восприятия речевых высказываний.

PSYCHOLINGUISTIC FEATURES OF SPEECH STATEMENTS PERCEPTION AS A BASIS OF CREATION OF SPEECH DEVELOPMENT TECHNIQUE CREATION AT FUTURE DOCTORS

I. A. Chernyh

In the article the problem of future doctors' speech development is analysed and the dependence of creation of effective technique of speech skills development of medical students on understanding of the essence of processes of mastering by speech, in particular processes of perception of speech statements is found out. The main stages of perception of speech statements in professional situations of communication of doctors are allocated and characterized.

Keywords: future doctors, development of speech skills, speech activity, process of perception of speech statements.

Черних Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та гуманітарних наук ДЗ „Луганський державний медичний університет”(м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” О. М. Горошкіна.

УДК [378.015.311:004] (043.3)

СВІТОГЛЯДНА СКЛАДОВА У ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. О. Шайкіна

У статті представлена характеристика студентської молоді з позиції юнацького вікового періоду. Особлива увага приділена світоглядній складовій як одному з новоутворень юності. Розглянуті особливості формування світогляду сучасної студентської молоді в соціально-педагогічному аспекті. Виділено значення мотиваційної, науково-пізнавальної, інтелектуальної складової у виховному процесі студентів. Визначено значення самостійного використання студентами світоглядних установок у своїй професійній діяльності.

Ключові слова: світоглядна складова, студентська молодь, юнацький вік, мотиваційна сфера, інтелектуальна сфера, науково-пізнавальна сфера.